

# MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

DERLEME MAKALE | REVIEW ARTICLE

Haziran 2018, 1 (1), 5-16

Geliř: 28.05.2018 | Kabul: 18.06.2018 | Yayın: 28.06.2018

## Medya ve Sinemada Temsil Edilme Biçimleriyle İslam Karşıtlığı

Ali Murat YEL\*



### Öz

Batı ile karşılaşmalarında eski dönemlerde üstün konumda olan İslam, modern dünyada üstünlüğün Batı'ya geçmesiyle siyasi, ekonomik ve kültürel olarak bir "öteki" konumuna düşürülmüştür. Orta Çağlardan beri gelen önyargılar günümüzde tahakkümün de el değiştirmesiyle artık fiili bir ayrımcılığa evrilmiştir. Kitle iletişim araçlarında meydana gelen teknolojik ilerleme sayesinde eskiden uzun zaman alacak önyargıların yaygınlaşması ve hatta değişik araçların bombardımanı ile kabul edilip içselleştirilmesi bir hayli kolaylaşmıştır. Çoğu zaman kulaktan dolma yanlış bilgilendirme sebebiyle İslam ve Müslüman karşıtlığı her geçen gün artmakta ve Batılı güçlerin özellikle Orta Doğu'ya yönelik dış politikalarını da meşrulaştırma görevini üstlenmektedir. Medya ve sinema filmlerinin etkisiyle oluşan ortamda ırkçılığın yeni tezahürleri ortaya çıkarak toplumsal ve küresel bir probleme yol açmaktadır. Batı, ülke dışındaki menfaatlerini koruma adına İslamofobiyi derinleştirmekte; ama bu sefer de toplumlar arası ilişkilere zarar vermektedir.

**Anahtar Kelimeler:** İrkçilik, İslamofobi, Nefret Söylemi, Temsil, Medyada Temsil

## The Anti-Muslim Sentiment in Various Forms of Representation in Media and Cinema

### Abstract

In its encounter with the West, Islam had lost its superior role in the modern World. As a result, the religion of Islam and its followers had been brought into a position of "other". Ongoing stereotypes since the Medieval Ages had been evolved into bland discrimination due to the change in terms of hegemony. Thanks to rapid advancement in mass communication media the expansion of stereotypes had been facilitated and all the more internalized as a result of bombardment coming from different types of media instruments. The anti-Islam or anti-Muslim sentiments are increasing every day as an outcome of hearsay based on misinformation on Islam. Consequently, the Western states have been abusing Islamophobia to legitimize their foreign policies especially in the Middle East. In such a misinformed context under the influence of media and cinema films new types of racism emerge and cause social and global problems. The West has been deepening Islamophobia in order to protect their overseas interests but this time they harm international relationships among different World cultures.

**Keywords:** Racism, Islamophobia, Hate Speech, Representation, Representation in Media

**ATIF:** Yel, Ali Murat. (2018). Medya ve Sinemada Temsil Edilme Biçimleriyle İslam Karşıtlığı. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 1 (1), s. 5-16.

\* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, e-mail: alimuratyel@marmara.edu.tr

## Giriş

Modern dönemleri eski çağlardan ayıran en önemli özelliklerden birisi hiç kuşkusuz teknolojinin, insanın kapasitesini artırmış olmasıdır denilebilir. Teknolojik gelişmeler her ne kadar pek çok farklı alanda meydana gelmiş olsa da insanların büyük bir kısmını -ulaşım araçları da dâhil edilerek- iletişim teknolojilerindeki yenilikler ve kolaylıklar etkilemiştir. Zaten küreselleşme denilen olgu da çoğu zaman bu gelişmelere paralel olarak “zamanın ve mekânın sıkıştırılması” şeklinde tarif edilebilir. İletişim araçları ve küreselleşme gibi kavramların geçtiği her yerde ilk akla gelen isimlerden olan Marshall McLuhan’ın yarım asır öncesinde vurguladığı giderek küçülmüş ve artık “küresel köy” haline gelmiş dünyamızda araç da mesaja dönüşmüştür (McLuhan, 2001). Kısaca kitle iletişim araçlarının her birisinin icadı ve kullanımının yaygınlaşmasıyla dünya artık eskiden görülmesi mümkün olmayan bir değişime sahne olmaktadır. Twitter-Facebook-Instagram çağında doğan çocukların önceki dünyayı hayal bile etmeleri çok zor iken hayatına bu sosyal ve elektronik medya araçlarının sonradan girdiği kimseler için de önceki ile şimdiki hayatları arasında muazzam bir fark oluşmuştur. Modern çağ artık medya çağıdır. Geleneksel olarak tüketicilerini eğlendirme, eğitime, bilgilendirme veya belirli konu ve ideolojilere ikna etme gibi işlevleri olan medya çeşitliliği de göz önünde bulundurulursa artık bazı konuların üzerinde diğerlerinden daha çok durmak suretiyle insanların düşünce ve davranışlarını değiştirmelerine sebep olmaktadır. Fiziki savaşların artık kelimelerin savaşına dönüştüğü günümüzde medya, bütün heybetiyle istediği konuda istediği türden manipülasyon yaparak istediği konularda insanları ikna etmektedir. Propagandanın zirveye ulaştığı bugünlerde medya kimin elindeyse kendisinden olmayana karşı inanılmaz derecede orantısız bir mücadeleye girişmiştir. Ötekileştirici dili sayesinde kendisine tehdit oluşturabilecek hemen her kesim, toplum, kültür veya din mensuplarını istediği gibi şeytanlaştırabileceğinin farkına vardıkdan sonra saldırılarının şiddetini artırmıştır. Batı’nın elinde böylesine güçlü bir araç varken artık dünyayı istediği gibi yönetebilmek adına kendisine tehdit olabilme ihtimaline karşı İslam dinini ve onun müntesiplerini hedef almıştır. Dünyada başka kültürler değil de neden spesifik olarak İslam’ın hedef alındığı konusu ise geçen yüzyılın son dönemlerinde Müslüman ülkelerde görülen kıpırdanmalar ve hareketlenmeler üzerinden okunabilir. Batı’nın verdiği refah ve huzurun sekülerleşme ile gelemeyeceğini fark eden Müslüman aydınların 1970’lerde bir silkinme hareketi başlattıkları söylenebilir. Belki bu ülkelerde yaşayan insanlar tarafından pek fark edilmese de o dönemlerde Batı akademi ortamlarında “İslam’ın yeniden canlanması” ve “tarih sahnesine tekrar geri dönüşü” temalı çalışmaların fazlaca tartışıldığı görülmektedir (Haddad vd., 1991). İslam’da ihya hareketleri olarak da adlandırılacak bu gelişmeler daha çok Müslüman ülkelerle sınırlı iken Batı dünyasının daha çok ilgisini çekmiştir. Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Muhammed İkbâl, Hasan el-Benna veya Muhammed Ali Cinnah gibi figürler özellikle “tecdid” kavramı ile daha geniş ilgi çekerken, Türkiye gibi ülkelerden de “İslamcı” olarak tanımlanan İsmet Özel, Necip Fazıl Kısakürek veya Rasim Özdenören gibi yazarlar hakkında siyaset bilimi alanında araştırmaların sayısı artmıştır. Mesela, Zbigniew Brzezinski (1993) Soğuk Savaş’tan sonra Batı’nın hızla çöküşü sonucu kendisine yeni bir “öteki” arayışları içerisindeyken İslam’ın Asya’da canlanması tehlikesinden bahsederek aslında ufukta yaşanabilecek bir “medeniyetler çatışması”na işaret etmişti. Aslında Yvonne Yazbeck Haddad, John Obert Voll ve John L. Esposito’nun Batılı okurlarına gelişmeleri aktarırken kullandıkları “cihad” ve “ihya” gibi kavramlar her ne kadar yerelde çok daha farklı ve derin anlamlar ifade etse de tercümede anlam kaymaları meydana gelmiş ve Batı, eline geçen bu fırsatı değerlendirerek İslam’a şiddet yanlısı terörist sıfatlarını yakıştırmaya çoktan başlamıştı. Batı, kendi varoluşsal probleminde yeni bir çözüm olarak gördüğü kendisi gibi olmayan “öteki” ya da “diğer”ini bulmuş ve gücü de elinde tuttuğu için olabildiğince istismara başlamıştı.

### İslamofobinin Medya Temelleri

Artık dünyanın neresinde olursa olsun herhangi bir terörist saldırısından sonra o bölgede yaşayan Müslümanlardan hemen “bu korkunç saldırıyı kınamaları” beklenmektedir. Genellikle Müslümanların yaptığına inanılan bir saldırıdan sonra özellikle televizyon haber bültenlerine davet edilen “İslam uzmanı” kişilerden sonra görüşlerine başvurulmuş Müslüman lider ya da din âlimlerine yöneltilen sorular, hemen her zaman sunucunun bilgisizlik mazereti arkasına saklanarak belirli bir algı yaratma amacı taşımaktadır. Medya aracılığıyla yapılan bu kınamalar aslında bir taraftan özellikle Batılı gazetecilerin İslam hakkındaki cehaletleri ama daha önemlisi onların İslam’a ve Müslümanlara karşı tavırlarını da ortaya çıkarmaktadır. Bir başka deyişle, İslamofobi her zaman belirgin bir şekilde Müslüman nefreti içeren nefret söylemi ile karşımıza çıkmamakta, çoğu zaman medya dilinin elverdiği ölçüde daha kurnazca ve zekice yapılmaktadır. Zaten elli yıl önce Marshall McLuhan’ın “araç mesajdır” aforizması da bu tür bir zihniyet değişikliğine işaret etmektedir. Medya denilen araçlardan herhangi birisinin insanların hayatına girmesiyle önemli ölçüde bir değişim yaşanmakta ve daha önceden ulaşımın olmadığı bir kasabaya tren yolunun ulaşmasıyla meydana gelecek değişiklikler gibi insanların anlam dünyalarında da eskiye nazaran muazzam değişimler gözlemlenecektir. Küresel bir kasaba haline gelen dünyamızda da mesafelerin kısılması ve zaman-mekân algılarının değişikliği ile kültürler eskisi gibi monolitik olmaktan çıkıp çoğulcu bir kimliğe bürünmüştür. Farklı kültürlerle mensup insanların artık daha sıklıkla bir arada yaşamaya başlamasının mümkün olmasıyla “öteki” ile aynı ortamlarda yaşama ve hayatı paylaşma, beraberinde bazı zorlukları ve hatta hoşnutsuzlukları getirmiştir. Sosyal hayatlarda bu tür zorluklar kültürel, siyasi ve ekonomik sonuçlar doğurmuş ve bunlarla baş edebilme ya da zorlukları vurgulama açısından medya ön plana çıkmıştır. Kolay, pasif ve tek taraflı tüketim özelliğinden dolayı medya toplumlara rahatlıkla yönlendirebildiği için yöneticiler tarafından pervasızca kullanılmaktadır. Bir kısmı işsizlik gibi ekonomik sebeplerden kaynaklanan ama daha çok kendisi gibi olmayan insanlarla bir arada yaşamayı ve onlara saygı duymayı reddeden ırkçı yabancı düşmanlığı tarih boyunca hep var olmuştur. Ülke sınırları içerisindeki hâkim pozisyonlarını ve imtiyazlarını koruma güdüsüyle azınlıklar hep hedef olarak seçilmiş ve onlara husumet beslenmiştir. Tarih boyunca Yahudiler, siyahlar, kadınlar, Asyalılar, Amerika yerlileri, Katolikler, Protestanlar, Araplar ve Müslümanlar gibi farklı gruplar farklı nedenlerden dolayı hep ayrımcılığa maruz kalmışlar ve ötekileştirilip nefret nesnesi haline gelmişlerdir. Bir bakıma her azınlıkta kalan grup, sırası geldikçe ayrımcılığa maruz kalacaktır ilkesi gereğince son dönemin mağdurları ekonomik sebeplerden ve daha önemlisi Orta Doğu’da meydana gelen karışıklıklardan dolayı Batı’ya göç etmeye mecbur bırakılmış Müslümanlar, istenmeyen, nefret duyulan ve düşmanlık edilen grup olmuştur. Eski çağlardan beri mesela Haçlı savaşları sonrasında ülkelere geri dönebilen Batılıların Müslümanların o günkü yüksek hayat standartları ve refah seviyelerine özenip din değiştirebilme ihtimaline karşı dini ve siyasi otoritelerce başlatılan İslam karşıtlığı kampanyaları günümüzde devam etmektedir. Bu çalışmada zaten öteden beri Batılı zihinde mevcut olan İslam karşıtlığı fikrinin çeşitli mecralarda, özellikle de medya aracılığıyla nasıl canlı tutulup daha da derinleştirildiği ele alınacaktır.

Yakın dönemlere kadar İslam dünyası ile pek fazla fiziki teması olmayan Batı daha çok misyonerler, gezginler veya Müslüman ülkelerde görev yapan diplomatların anı ve günlüklerinde bahsettikleri kadarıyla nesnel olmayan bir imaj ile İslam karşıtlığını sürdürmüştür. Akademik anlamda ise kabaca Napoleon Bonaparte’in Mısır ve Suriye işgali (1798-1801) ile başlatılabilecek, İslam ve Müslüman

toplumlar üzerine üretilen “bilimsel” bilgiler vasıtasıyla husumet devam ettirilmiştir. Bugün bile Fransız bilim adamlarınca bu işgal girişimi *Expédition d'Égypte* yani “Mısır Seferi” –ama bu kelime sözlük anlamının yanı sıra daha çok “bilimsel keşiflere yönelik araştırma gezisi”– şeklinde de anlaşılabilir. Zira Napoleon’un gemileri sadece askerlerle dolu değildi, aynı zamanda matematikçilerden sanatçı ve yazarlara kadar farklı alanlarda uzman kişileri de Mısır’a taşıdı. Nitekim ertesi sene de meşhur Reşid Taşı’ı (Rosetta Stone) bu grup keşfetmiş ve Piramitler hakkında pek çok bilinmeyen gerçek ortaya çıkarılmıştı. Daha çok Fransa’ya bağlı kolonyal bir yönetim biçimi inşa etmek isteyen Napoleon belki de farkına varmadan Doğu hakkında “bilgi üretme” döneminin başlamasında önemli katkılarda bulunmuştu. Mesela Kahire şehrinin cadde ve sokaklarını detaylı biçimde ele alan haritalardan başlayarak Mısır hakkında hemen her konuda bilgi üretilmiş ve bu malumat daha sonraları *Egyptology* yani Mısır hakkında çalışmalar olarak anılacak bilimsel disiplini oluşturmuştur (Cole, 2007). Aslında bu sefer ile bir taraftan liberal emperyalizm denilen işgal tarzı başlamış, öte yandan daha önceleri kişisel anlatılarla sınırlı kalan “orientalism” bir nevi “bilimsel” çehreye bürünmüştür. Şarkiyatçılık gibi bir disiplin her ne kadar daha entelektüel kesime hitap ediyor gibi görünse de *Bin Bir Gece Masalları* veya Osmanlı sarayını ve özellikle de harem kısmını anlatan hikâyeler ve tablolar Batılı zihnin kendisinden olmayan egzotik kültürlere karşı ilgisini hep çekmiştir (Said, 1978). Zaten sanat, müzik veya edebiyat formlarından hangisi olursa olsun, ötekilerin kültürü insan tarihinin temel gerçeklerini teşkil eder ve dolayısıyla da emperyalizm meşruiyetini bu tür formlar üzerinden pekiştirir (Said, 1993). Batı’nın İslam ile ilişkisi yakın zamanlara kadar –belki de Endülüs Emevi Devleti ile ilişkisi olan İspanya, Portekiz ve Fransa hariç– sınırlı kalmışken modern dönemin en önemli gelişmelerinin daha çok kitle iletişim araçlarının icadı ve kullanımının yaygınlaşması ile hızla yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu çalışmada bu hızlı dönüşümün temel unsurları olan medya ve onun farklı araçları olan gazete, dergi, sinema ve televizyon üzerinden örneklerle dünyanın hemen her yerinde İslam karşıtlığının sanki bir mühendislik projesi gibi incelikli işlenmesine dair analizler yapılacaktır. Mühendislik projesi olarak adlandırmamızın sebebi, düşmanlık ve husumetin gayet bilinçli bir şekilde insanlarda belirli bir yönde bir algı meydana getirmek amacıyla yapıldığına dikkat çekmektir. Sonuç olarak Batı’nın kendisine bir “öteki” olarak İslam’ı seçmesi, “medeniyetler çatışması”ndan (Huntington, 1996) daha ziyade, Batı’nın, yapılması gereken her şeyi yaptığını ve bundan sonra ortaya yeni bir siyasi fikrin, ideolojinin ya da yönetim biçiminin çıkmayacağını öne süren Fukuyama’nın (1992) düşüncesi ile açıklanmaya çalışılmış ve böylelikle tarihin sonuna Batı’nın tartışmasız zaferi ile girildiği kabul edilir hale gelmiştir. Batı, kendisinin üstünlüğü ve diğer tüm toplumlara karşı elde ettiği bu tahakkümü iyice pekiştirmek adına kendisinden olmayan her şeyi dışlamaya ve düşmanca tavırlarla küçümsemeye çalışmaktadır. Sömürgeci istismarcılığını meşrulaştırmak adına kendi içinde bile tutarlı olmayan ırkçılığı tartışmaya başladıktan sonra yeni yeni ırkçılık modelleri icat etmekte, kendi içinde doğup-büyümüş olan grupları bile din, inanç ve kültürlerinden dolayı “kültürel ırkçılık” ile dışlamaya, ten renklerinin koyuluklarına göre insanları tasnif etmeye, “kahverengi ırk” gibi yeni terimler kullanmaya; ama hepsinden önemlisi, emperyalizmini meşrulaştırmaya ve dünyaya efendilik ve jandarmalık yapmaya devam etmeye çalışmaktadır.

1997’de yayınlanan Runnymede Trust raporundaki İslam’a ve Müslümanlara karşı gösterilen temelsiz husumetten (1997) bu yana İslamofobi kavramı hep tartışılmış ve muhtevası ile hangi tür eylemlerin, sözlerin veya davranışların bu kavrama dâhil edilebileceği ya da zenofobiden ırkçılığa hatta anti-Semitizm benzeri İslam veya Müslüman karşıtlığı gibi kavramlarla ifade edilip edilemeyeceği hususunda fikir birliği henüz oluşturulamamıştır. Aslında Runnymede raporunun ilk hali ile 20 sene sonraki güncel-

lenmiş hali (2017) dikkatli bir biçimde incelendiğinde sanki İslamofobi endüstrisinin kuruluş metni olarak da görülebilir. İlk bakışta raporun yapmış olduğu İslamofobi tanımı sanki bu tür nefret suçu işleyecek olanlara önceden yapılmış bir uyarı gibi “eğer şunları şunları yapmazsanız İslamofobi suçu işlemiş olmazsınız” tarzı yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Nitekim ilk raporun yayınlanmasından sonraki dönemlerde her ne kadar Britanya toplumunda İslamofobi hakkında bir farkındalık artmış olsa da Müslümanlara karşı işlenmiş nefret suçları ya da ayrımcılık hala devam etmektedir. Ama raporların en önemli hususiyeti, İslamofobinin “Müslüman ırkçılığı” şeklinde özetlenen tarifinin hükümetlere tavsiye edilmesi ve ayrımcılık ile eşitsizliği önleme adına gereken önlemlerin alınmasını istemesidir. Bu alanda belki de en önemli hususlardan birisi Müslümanların ifade özgürlüğü ve basın hürriyetidir. Öncelikle bu konuda medyanın içeriğini ırkçılık açısından gözden geçirip düzenleyici bir kuruma ihtiyaç olduğu ve bu sayede de Müslümanların kendileri hakkında yapılan tarafı ve haksız yayınlara cevap verebilme ve müdahale edebilme haklarının sağlanması gerekmektedir. Önyargı ve ayrımcılık belki de en kolay bir şekilde kitle iletişim araçları ile yayılabileceğinden İslamofobi konusunda da bu husus diğer konulardan daha öncelikle ele alınmalıdır.

İnsanlar her nerede olurlarsa olsunlar kendilerinin başkaları ile karşılaştırılıp bireysel özelliklerinin göz ardı edilip belirli kategoriler ile tasnif edilmelerini kabul etmezler. “Tipik bir . . . kadın, erkek, Asyalı, Afrikalı, Yahudi, Katolik, Hindu, vb.” gibi sınıflandırmalar insanların kendi özellikleri ile değil de mensubu oldukları grupların genel kabul görmüş hususiyetleri ile tanınmaları, onlarla muhatap olanlar için her ne kadar kolaylaştırıcı bir fikir edinme yolu olsa da çoğu zaman yanıltıcı olabilmektedir. Sosyal psikologlar tarafından (Fiske, 1998) bu tür yanlış anlama ve dolayısıyla da rahatsız olunma durumları için “peşin hükümler” (bias), birbirleriyle yakından ilişkili olmak üzere üç alt kategoriye ayrılmıştır: Duygusal peşin hükümlere (emotional bias) sahip olanların kendilerinden olmayan sosyal gruplar hakkında menfi önyargılara (prejudice) sahip olmaları ve farkında olarak ya da olmayarak onlar hakkında düşmanlığa götürebilecek düşüncelere sahip olmaları (stereotypes) ve en sonunda da bu gruba mensup kişilere farklı şekillerde somut eylemlerle ayrımcılık (discrimination) yapmalarına götürebilir. Artık hemen hemen herkesin ortak bir şekilde eşitliğe, demokrasiye ve insan haklarına inandığı ya da öyle olduğunu iddia ettiği günümüzde her ne kadar eski tarz önyargılara rastlanmasa da (mesela “cimri İskoçlar”) bu tür aşikâr tavır ve davranışlar çok daha becerikli bir biçimde maskeleyerek devam etmektedir. Üstelik önyargılar eskisinden farklı şekillerde kendilerini gizleyerek ırkçılığa evrilmiş durumdadır. Bu açıdan bakıldığında, herhangi bir bilgilendirme, araştırma ve eğitim olmaksızın insanların çoğu zaman kulaktan dolma fikirlerle kendilerinden olmayan gruplara karşı güçlü önyargıları oluşabilmekte ve bu da nihayetinde ırkçılık olarak kendisini gösterebilmektedir. Eğer Runnymede Trust’ın İslamofobi hakkında yaptığı “Müslüman ırkçılığı” tanımından yola çıkacak olursak, yeni bir tür ırkçılıktan da söz etmemiz gerekecektir. Eskiden insanların ten renklerine göre sınıflandırılması sadece biyolojik değil aynı zamanda onların yaşadıkları bölgeleri ele geçirme, sömürme ve istismar etme amacıyla gerçekleştirilmiş ve böylelikle onlar hakkında “tembel, salak, kafası çalışmayan, bize hizmet etmekle yükümlü” gibi sıfatlar yakıştırılarak kolonyalizm meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Günümüzde ise gerçek ten rengi önemini yitirmiş ve insanların etnik grupları, dinleri, kültürleri, âdet ve gelenekleri gibi hususiyetleri öne çıkarılarak yeni bir “renkçilik” (colorism) üzerine ırkçılık başlatılmıştır. Yani, ten rengi beyazdan siyaha kadar ne kadar farklı tonlarda olursa olsun hiç fark etmeksizin istenilen kategoriye dâhil edilebilmektedirler. İster “kültürel” olsun isterse “kurumsal ırkçılık” olsun toplumlar



da dikkatli incelenmezse pek fark edilmeyecek ırkçılık çeşitleri ortaya çıkmakta ve Batılı insan (derisinin rengi önemli olmaksızın) kendisini hep “beyaz” olarak addedip üstün görme eğilimindedir (white privilege – white supremacy).

İrkçılık, yabancı düşmanlığı veya ayrımcılık gibi insan onuruyla bağdaşmayan davranış ve tutumların gözle görülür bir yansıması olarak ele alındığında İslamofobi, tarihsel olarak özellikle Batılı insanın kendi grubunun dışındaki herkese yaptığı tahammülsüzlüğün son örneğidir. Kadınlardan, Amerikan yerlilerinden, Protestanlardan, siyahlardan, Yahudilerden, Katoliklerden sonra sıra artık Asyalılara, Araplara ve Müslümanlara gelmiştir. Böyle bir düşmanlığa maruz kalması ve kurban seçilmesi için pek çok sebep gösterilebilir: İbrahimi dinlerin sonuncusu olması ve dolayısıyla her sonradan ortaya çıkan inanç gibi “hurafe” olarak addedilmesi, ekonomik olarak eski dönemlerde üstün olmakla birlikte son zamanlarda Batı’nın sömürgeleştirme sürecinde fakir düşmesi, Batı’ya göç etmek zorunda kalması, kültürünün Batı ile uyum sağlayamaması iddiaları, siyasi olarak demokrasiye uygun olmadığı varsayımları vs. Ancak sadece dininden, kıyafetinden veya ten renginden dolayı iş bulamaması ya da düşük profilli, kimsenin talip olmayacağı işlere mecbur bırakılması, kültürel, ekonomik ve siyasi haklardan yoksun bırakılması gibi sonuçların temelinde bu tür suçları meşrulaştırıcı bir ırkçılık yatmaktadır.

İnsanların başka kültür ve gruplar hakkında kolaylıkla kulaktan dolma bilgileri edinebileceği mecra olarak medya ve kitle iletişim araçları karşımıza çıkmaktadır. Çocukluktan itibaren ırkçılığın ve cinsiyetçiliğin temelini oluşturan peşin hükümler ve önyargılar çoğunlukla televizyon programlarından elde edildiği içerik analizlerinden hareketle açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Ford, 1997; Kunda vd., 2002). Konuyla ilgili araştırmalar yapan uzmanların belirttikleri gibi, hiç kimse doğuştan ırkçı değildir; sonradan korku veya endişe gibi çeşitli saiklerle sonradan öğrenmiştir (Vassel, 2011, s. 16). Sosyalleşme sürecinin bir parçası olan kültürlenme ya da insanın içine doğduğu kültürün özelliklerini öğrenmesi sürecinde ötekiler hakkında çevresinden edindiği izlenimler daha çok medyadan elde edilmektedir. Televizyonda izlenen çizgi filmlerden hikâye ve masal kitaplarındaki öykülere kadar farklı mecralardaki çoğunlukla zararsız gibi görünen bilgi kırıntıları, sonradan insanların dünya görüşünü etkilemektedir. Gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon yayın akışlarının büyük bir kısmını işgal eden reklamlarda kullanılan görsellerden ve dilden etkilenen insanların daha sonraki dönemlerde diğer insanlarla kurdukları ilişkilerde, özellikle cinsiyetçi reklamlardan dolayı, kadınlara bakış açılarında olumsuz bir değişim yaşadıkları görülmüştür (Rudman ve Borgida, 1995). Reklamların ağırlığından sonra ise televizyon şovları ve tabii ki filmler, medyanın diğer araçlarının önüne geçmektedir.

Zevk, eğlence ve boş zaman faaliyeti olarak “kültür endüstrisi”nin (Horkheimer ve Adorno, 1969) taarruzuna maruz kalan insanların seyrettikleri veya meşgul oldukları gazete haberleri, köşe yazıları veya televizyon programları bir taraftan eğlendirirken öte taraftan tüketicileri “bilgilendirme” yoluyla belirli insan tiplerine dönüştürmeye çalışmaktadır. Belki de kendilerini en çok güvende hissettikleri evlerinde (kendilerince) hür iradeleriyle seçmiş oldukları aktivitelerden gelebilecek herhangi bir saldırı, insanların en savunmasız yakalandıkları zamandır. Muhtevaları hakkında çok da düşünülmemeyen programlar karşısında sorgulamadan kendilerine verilen her türlü bilgi ve malumat doğrudan kabul edilebilir. Benzer şekilde sinema da üstelik soğuk (cool) bir medya aracı (McLuhan, 2001, s. 22-32) olarak insanları rahatlıkla manipüle edebilir, üstelik filmlerin çoğunda kurgularından kaynaklanan “gerçek” ya da “gerçeğe çok yakın” olaylar dizisi ile tüketicilerini kolaylıkla ikna edebilir. Nitekim tabir caizse İslamofobi endüstrisinin İslam karşıtlığını yaygınlaştırmada en çok başvurdukları araçlardan birisi Hollywood sineması olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Batı'nın yanında yer almayan herkes gibi milliyetçi ya da solcu Araplar ve Müslümanlar da “biz ve onlar” (us/them) ikileminde ötekiler olmuş ve negatif terimlerle anılmışlardır. “Medeni” olan Batı karşısında “barbar” olan Müslümanlar hemen terörist damgasıyla etiketlenirilmiş ve gazeteciler, radyo programcıları veya televizyon sunucuları bilinçli ya da bilinçaltından İslam’a karşı tüm klişeleri (stereotype) yaymaya başlamışlardır. Ekonomik olarak petrol krizleri gibi sebepler olsa da daha çok kültürel açıdan öteki olarak gördükleri Müslümanlar hakkında nefret duygularını kendilerini pek de sorgulamayan tüketicilerine boca etmişlerdir. İşin en ilginç kısmı ise bu önyargılarını pervasızca yaygınlaştırırken kendilerini nedense tarafsız (unbiased) görmüşler ve halen de sanki Müslümanlar hakkında istediklerini söyleme ve davranmaya hakları olduğuna inanmaktadırlar. Sanki 1972 Münih Olimpiyatları’nda meydana gelen olaylarda ve Filistin Kurtuluş Örgütü’nün yaptığı uçak kaçırma ve rehine operasyonlarında bütün Arap milletleri sorumluymuş gibi davranıp medya diline “Arap terörist” kavramı yerleştirilmiştir. Daha sonraki 1979 İran Devrimi ve hele Amerika Birleşik Devletleri Tahran büyükelçiliği personelinin hafızalardan silinmeyecek ölçüde 444 gün boyunca rehin alınması Batı kamuoylarında artık terörizm ile İslam’ın birbirlerinden ayrılmaz bir bütün olduğu algısını yaratmıştır. Hatta 1995 yılında Hıristiyan Sağ görüşlü Timothy McVeigh Oklahoma federal binasını bombalayıp 168 kişinin ölümüne sebep olmasına rağmen Araplar ve Müslümanlar suçlanmış ve bunun sonucu olarak bugün bile o olayın hatırlatılması, insanların zihinlerinde halen Arap-Müslüman terörist imajının canlanmasına sebep olabilmektedir. Avrupa’da durum çok da farklı değildir; mesela *The Satanic Verses* kitabının 1998’de yayınlanmasının ardından Salman Rushdie hakkında İran dinî lideri Ayetullah Humeyni’nin verdiği ölüm fetvası üzerine gelişen olaylar ve gösteriler esnasında meydana gelen can kayıpları zaten pek de parlak olmayan İslam imajının sokaktaki insanların nazarında daha da menfi hale gelmesine sebep olmuştur. 11 Eylül 2001 Dünya Ticaret Merkezi’nin ikiz kulelerine yapılan saldırı ile Batı ile İslam arasında bugüne kadar eşine benzerine rastlanılmamış bir çatışma, daha doğrusu “terörle savaş” konsepti altında İslam’a ve Müslümanlara saldırılar yapılmaya başlanmıştır. Haçlı Seferleri’nin yeniden başlamasıyla zaten kolonyalizmin pençesinde sömürülmüş ve zayıf bırakılmış Müslüman ülkeler artık açık birer hedef haline gelmiş ve güvenlik bahane edilerek en mahrem birimlerine kadar girilmiştir. Artık Müslüman devletler Batı’nın, daha doğrusu ABD’nin ne zaman kendilerine de “demokrasi getirmeyi” planlayacağından endişe duymaya başlamışlardır.

Burada tarihsel bir kronoloji ile verilen örnekler iletişim teknolojilerinde meydana gelen baş döndürücü gelişmeler sayesinde anında ve çoğu zaman canlı olarak kitlelere ulaştırılmaktadır. Orta Çağlardaki gibi hadiselerin üzerinden belli bir süre geçmesine rağmen çoğu zaman yerelde kalabilen haberler dünyanın geri kalanında etkili olamıyordu. Ancak kitleleşen iletişim araçları sayesinde küresel olarak dünyanın hemen her bölgesindeki insanlar, diğer taraflarda olup-bitenlerden kolaylıkla haberdar olabilmektedir. Ama burada çoğu zaman üzerinde durulmayan veya yeterince dikkat edilmeyen husus, bu tür olayların haberleştirilme sürecinde neler olduğu ile kimsenin ilgilenmemesidir. Bu noktada yine *Şarkiyatçılık* çalışmasını hayranlıkla izlediğimiz Edward Said gereken uyarıları yapmıştır. 1981’de yayımlanan kitabı *Covering Islam*, başlığındaki kelime oyunuyla bile dikkat çekmektedir; “cover” fiili İngilizcede “üzerini örtmek veya kaplamak” anlamlarına gelirken medya jargonunda da “meydana gelmekte olan olayları haberleştirmek” anlamına gelmektedir. Yani, Batı medyası ve uzmanları bizim neyi nasıl görmemiz gerektiğine karar vererek İslam hakkında yaptıkları haberlerde İslam’ı haber konusu yaparken aynı zamanda üzerini örtmek suretiyle tüketicilerin yanlış bir imaja sahip olmalarını sağlamaktadır. Modern Batı med-

yasının inanılmaz kudreti insanlara neyi giyip neyi yiyecekleri ve neleri tüketeceklerini empoze etmesinin ötesinde, onların nasıl düşüncecekleri ya da düşünmeleri gerektiğine de karar vermektedir. Medya yaptığı haberlerde veya diğer programlarda olayların hangi yönünün öne çıkarılması ve hangi yönlerinin gizlenmesi ve en önemlisi de nasıl bir dille aktarılmasına karar verirken izleyicileri bilgilendirmenin ötesine yönlendirmektedir. İslam dünyasından verilen örneklerde başörtülü kadınların baskı gördüğü, DAESH militanlarının yaptıklarından dolayı geri kalmış olduğu, kitap yakma eylemleriyle bilime karşı olduğu, alkol gibi yasaklardan ötürü kısıtlayıcı olduğu ya da Batı'nın hegemonyasını reddettikleri için Türkiye gibi ülkelerin tehlikeli ve anti-demokratik oldukları görüşü çok rahatlıkla yayılabilmektedir. Batı medyası her ne kadar Müslüman ülkeler ve toplumlar üzerine haberler yapsa da İslam dini hakkında özellikle taraflı ve yanlış anlaşılmalara yol açabilecek tarzda yayın yapmaya devam etmektedir. Günümüz oryantalistleri tıpkı kendilerinden önce gelen Snouck Hurgronje veya Silvestre de Sacy gibi "Doğu"yu çalışma objesi haline getirmekte ve onun hakkında konuşup fikir üretmeye devam etmektedirler. Doğu halen kendi adına konuşmasına izin verilmeyen ve hep başkaları tarafından onların istedikleri biçimde temsil edilen bir olgudur. Modernite öncesinde talebelerine istedikleri şekilde İslam resmi çizen oryantalistler yerlerini bugün medya gurularına bırakmış ve gerek İslam gerekse Müslümanlar bu kişilerin insafına terk edilerek onların gönüllerince temsil edilip kitlelere sunulmaktadır. Bazen de medya patronlarının insaf ve adalet duygularına göre Müslümanların tamamı değil de bir kısmı şeytanlaştırılmakta, böylece "iyi Müslümanlar"ın da olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Bu tür bir ayırım aslında İslam karşıtlığını ortadan kaldırmamakta; aksine ona yeni bir biçim vermektedir. Liberal İslamofobi denilen bu yaklaşım bütün Müslümanları hedef almadığı için mesela Batı ile işbirliği halinde olan ve böylece Batı'nın ya da ABD'nin İslam ile değil, el-Kaide gibi radikal unsurlarla mücadele ettiği imajı ve algısı kolaylıkla yaratılabilmektedir. Ama sebep ve sonuçları ne olursa olsun, "İslâmî terörizm" kavramı dillere yerleşmiş ve Batı istediği zaman herhangi bir açıklama yapmaya bile gerek duymadan bu terör ile mücadeleye girişmektedir. Aynı zamanda bu mücadele Batı ülkelerinin kendi içlerinde hali hazırda yaşamakta olan Müslümanların da "Müslüman nefreti" olgusuyla hedef gösterilmesine sebep olabilmektedir. Müslümanları "diğeri" olarak görüp başka hiçbir kültürle ortak değeri olmayan ve ne onları etkileyebilen ne de onlardan etkilenen; İslam'ı Batı'nın aşagısında ve şiddete eğilimli, saldırgan, rasyonel şeklinde tanımlayan, terörizmi destekleyerek "medeniyetler çatışmasının" gerçek olmasını sağlayan, daha da önemlisi, Müslüman karşıtı husumetini tabii ve normal olarak gören bir eğilim Avrupa'da ve dünyada şiddetini giderek artırmaktadır. Hatta bu önyargılar o dereceye ulaşmıştır ki artık İslam'ın kutsal kitabı hakkında kabul edilemeyecek görüşler öne sürülmeye başlanmış, bazı kısımlarının çıkarılması dahi teklif edilebilmiştir.

Batı'nın tarihsel olarak İslam ile ilişkisi çoğu zaman ırkçı bir yaklaşımla hep "öteki" olarak kurgulanmıştır. Said'in şarkiyatçılık söyleminde belirttiği gibi Doğu hep başkaları tarafından temsil edilen bir coğrafyadır. Ama burada dikkat edilmesi gereken husus, bu temsil edilen öge veya kültürel öğeler yaşadığımız dünyayı anlamlandırmaya yarayacak şekilde tasnif edilmektedir. Kültürel antropoloji disiplininin en çok eleştiriye maruz kalan özelliği de bu noktada ortaya çıkmakta ve incelediği kültürü bir diğerine -en samimi duygularla bile olsa- aktarmaya çalışırken yapmış olduğu bir nevi "tercüme" faaliyetinde anlam kayıpları hatta yanlış anlamlar/aktarımlar olabilmektedir. Sinema gibi günümüz dünyasının en önemli sanat dallarından birisi de İslam'ı veya Müslümanları yapımlarında "temsil" ederken bilinçli şekilde veya bilmeyerek yanlış temsil etmektedir (Aguayo, 2009). Sinema yapımları da diğer sanat eserlerinde olduğu gibi gerçek hayattan tamamen kopmuş bir ürün vermekten uzak oldukları için mevcut ortamın siyasi, ekonomik ve kültürel koşullarından bağımsız bir eser üretememektedir.



Mesela, terörle savaşın devam ettiği bir ortamda her ne kadar senaryoda geçerse de film kahramanları zamanın ruhuna uygun temsil edilmektedir. Yaklaşık 900 Hollywood filmini Arap kültürü ve mensuplarının Amerika’da nasıl temsil edildiği, daha doğrusu basmakalıp klişelere büründürüldüğü üzerinden incelediği eserinde Jack Shaheen (2005) Arapların bu filmlerde her türlü menfi özellikte gösterildiğini ortaya koymuştur. Hollywood filmlerinin küresel olarak dağıtılıp dünyanın her bölgesinde izlendiği de göz önüne alındığında bu negatif Arap ve Müslüman imajı sadece Amerika içerisinde değil tüm dünyaya yayılmış olmaktadır.

Saf bir şekilde objektif bilgilenme amacıyla tüketilen gazete, dergi, radyo ve televizyon programlarında temsil edilen İslam imajı ile daha çok eğlenceye yönelik sinema filmlerinde inşa edilen klişeler maalesef kamuoyunda yanlış anlamalara sebep olarak toplum içerisinde huzursuzluğa yola açmaktadır. Ama daha da önemlisi, artık hangisinin hangisini beslediği önemli olmaktan çıkıp siyasi bir etkiyle Amerikan ve Avrupa dış politikalarını da etkilemektedir. Batı’nın Orta Doğu’da yaptığı hamlelerini meşrulaştırma aracı olarak da görülebilecek medya eliyle kamuoyu kazanma, sonrasında bu kamuoyunun dış siyaseti etkilemesine de yol açabilmektedir. Dolayısıyla Runnymede Trust’ın 20 yıl önce yapmış olduğu tanımlama ile İslamofobi, medyanın gücünü de arkasına alarak Batı’nın ekonomik ve siyasi hamlelerini meşrulaştırma amacıyla özellikle Fox News gibi televizyon kanallarının elinde kullanışlı bir enstrümana dönüşmüştür. İslam, terör, intihar bombacısı, eylem, rehine, el-Kaide, DAESH, Arap, Türk, Müslüman gibi kelime ve kavramların sık sık belirli kontekstlerde bilinçli olarak dillendirilmesi, üstelik Batı’nın elinde tuttuğu medya iktidarı sayesinde haber ajansları vasıtasıyla tüm dünyaya yayılması, İslam karşıtlığını yeni bir küresel “normal” haline getirmektedir.

### Sonuç

Daha çok Batı’da ortaya çıkmış bir kavram olan İslamofobi ile çok geniş anlamda ifade edilen ama aslında yabancı düşmanlığı, kültürel ve kurumsal ırkçılık gibi alt öğeleri de içeren ırkçılık ve nefret söyleminin, İslam ve Müslüman düşmanlığı ile fiziki ya da sembolik olarak ayrımcılık içeren İslam karşıtlığının tarihsel olarak farklı sebepleri olabilir. Ancak, son yarım asırdır İslam dünyasına sanki monolitik bir yapıya sahipmiş gibi aralarında fark görmeden hepsini aynı kefeye koyarak toptancı bir anlayışla taarruz eden Batı, bütün dünyayı kendi tezlerine inandırmış görünmektedir. Artık gezegenin herhangi bir bölgesinde yaşamış ve ömrü boyunca hiçbir Müslüman ile karşılaşmamış insanlar bile İslam’dan korkmaya ve Müslümanlara karşı düşmanca tavırlara sahip olmaya başladılar. Zaten yabancı düşmanlığına sahip insanların çoğunun hayatları boyunca yabancı birileriyle hiç arkadaşlık etmemiş olan kişiler olması da anlamlıdır. Uruguay’dan Singapur’a kadar hemen her yerde İslam karşıtlığının gözle görülür biçimde artmasında küresel medya organlarının rolü yadsınamaz. Hatta büyük ve güçlü haber ajanslarını kontrol eden Batılı devletlerin istedikleri biçimde servis ettikleri haberleri kullanan Müslüman ülke medyaları bile doğrudan tercüme ile verdikleri haberlerde herhangi bir sorgulama yapmadıkları için çok yakından tanımış olmaları gereken komşu ülkelerdeki hadiseleri bile Batılı dili ile mesela “İslamcı terör örgütleri ya da saldırıları” şeklinde aktarabilmektedir.

Benzer şekilde sinema üzerindeki küresel tekel sebebiyle dünyanın en ücra köşelerinde bile Hollywood yapımı filmler izleyiciyle buluşmaktadır. Sıradan aşk hikâyesi olarak görülebilecek filmlerde bile Batılı yaşam tarzının bir nevi dayatılmasından söz edilebilir. Emperyalizm artık sıfat değiştirmiş ve toprak elde etmenin çok daha ilerisine geçerek kültürel emperyalizm sayesinde ekonomik ve siyasi köleleştirme süre-

ci olarak derinleşmiştir. Kendisini insanlığın geldiği en son ve üstün nokta olarak gören Batı medeniyeti her ne kadar “omuzlarında ağır bir yük olsa” bile geri kalan dünyayı kendisine benzetmeye ve onları “medenileştirme”ye kararlı görünmektedir.

### Kaynakça

- Aguayo, M. (2009). Representations of Muslim Bodies in the Kingdom: Deconstructing Discourses in Hollywood. *Global Media Journal – Canadian Edition*, 2(2), 41-56.
- Brzezinski, Z. (1993). *Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century*. New York: Scribner.
- Cole, J. (2007). *Napoleon’s Egypt: Invading the Middle East*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Fiske, S. T. (1998). Stereotyping, prejudice, and discrimination. In Gilbert, D. T., Fiske, S. T., ve Lindzey, G. (Eds.), *The handbook of social psychology*, Vols. 1 and 2 (4th ed.), (357-411). New York: McGraw-Hill.
- Ford, T. E. (1997). Effects of stereotypical television portrayals of African-Americans on person perception. *Social Psychology Quarterly*, 60(3), 266–278.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
- Haddad, Y. Y., Voll, J. O. ve Esposito, J. L. (1991). *The Contemporary Islamic Revival: A Critical Survey and Bibliography*. Westport: CT. Greenwood Press.
- Horkheimer, M. ve Adorno T. (1969). The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception. In *Dialectic of Enlightenment*, (pp. 120–165). New York, N. Y.: Continuum.
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Kunda, Z., Davies, P. G., Adams, B. D. ve Spencer, S. J. (2002). The dynamic time course of stereotype activation: activation, dissipation, and resurrection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(3), 283-299.
- McLuhan, M. (2001). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Cambridge, Mass.:The MIT Press.
- Rudman L. A. ve Borgida, E. (1995). The afterglow of construct accessibility: The behavioral consequences of priming men to view women as sexual objects. *Journal of Experimental Social Psychology*, 31, 493–517.
- Runnymede Trust (1997). *Islamophobia: A challenge for us all*. London: Runnymede Trust.
- Runnymede Trust (2017). *Islamophobia: Still a challenge for us all (A 20th-anniversary report)*. Ed. Farah Elahi and Omar Khan. London: Runnymede Trust.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Said, E. (1981). *Covering Islam: how the media and the experts determine how we see the rest of the World*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Said, E. (1993). *Culture and Imperialism*. New York: Alfred A. Knopf.
- Shaheen, J. (2001). *Reel bad Arabs*. New York: Olive Branch Press.
- Vassel, N. (2011). *Cultural Diversity in Health and Social Care: Some Questions and Answers for Health Care Professional*. London: Lulu.com.

## The Anti-Muslim Sentiment in Various Forms of Representation in Media and Cinema

Ali Murat YEL

### Extended Abstract

In its encounter with the West, Islam had lost its superior role in the modern World. As a result, the religion of Islam and its followers had been brought into a position of “other”. Ongoing stereotypes since the Medieval Ages had been evolved into bland discrimination due to the change in terms of hegemony. Thanks to rapid advancement in mass communication media the expansion of stereotypes had been facilitated and all the more internalized as a result of bombardment coming from different types of media instruments. The anti-Islam or anti-Muslim sentiments are increasing every day as an outcome of hearsay based on misinformation on Islam. Consequently, the Western states have been abusing Islamophobia to legitimize their foreign policies especially in the Middle East. In such a misinformed context under the influence of media and cinema films new types of racism emerge and cause social and global problems. The West has been deepening Islamophobia in order to protect their overseas interests but this time they harm international relationships among different World cultures. Besides many reasons for the current hostility between the West and Islam since the early ages, the last half of the twentieth century witnessed a further increase in this antagonistic relationship between the two entities. Upon the culmination of the so-called Cold War the West panicked surprisingly as it had lost its “other”, contrary to the expectations of declaring the greatest victory against all. This end was indeed heralded by the revival movements in Eastern societies in Arab and Muslim countries in particular. A sudden interest in the Islamic civilization which was erstwhile thought to have been kept under control, and therefore harmless in its current divided circumstances. Leaving the so-called Red Evil aside, the West turned its attention to the Islamic world in order to declare it as the new “other”. Yet, Islam needed to be portrayed as the “New Evil” in green to deserve the enmity of the West. It was the turn of the media to revive the old hostilities in history and present them to the modern world public. The representation, or rather the misrepresentation of Islam and its entire culture and civilization was facilitated by the revivalist movements in Muslim societies. Unsatisfied by the Western style of secular “democratic” colonialism, the Muslim elites tried to awaken their local communities to regain their dignity by subscribing to their original values. However, these attempts were closely monitored by the Western powers and they had begun to accuse these revivalists of being backward, regressive and unable to reconcile with contemporary democracies. The struggles and fighting in the Middle East paved the way to the Western media agencies to portray Islam and Muslims as they wished. Throughout history, the West had chosen various targets to discrimina-

te against like the Jews, women, blacks, Asians, the Roma people, etc. but the latest victim was chosen for its potential and capacity to compete with the West. The result is the Islamophobia industry fabricated in the hands of all-powerful Western media. The dangerous consequence, however, is the entire world community has become enemies of Islam despite most of them had never met any Muslim person in their lives. It appears that the tension between the “civilized West” and the “radical terrorist Muslim” could not last for a long time.

**Keywords:** Racism, Islamophobia, hate speech, representation, representation in media